

تخفیف و تبدیل مجازات در دادگاه های نظامی

حمید دلیر، دانشجوی دوره دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، رئیس شعبه پنجم

دادگاه نظامی تهران

مقدمه :

یکی از مهمترین مسائلی که در دادرسی های کیفری و در مرحله ی تعیین مجازات مورد توجه قرار می گیرد، موضوع تخفیف و تبدیل مجازات است. قاضی کیفری در راستای اصل فردی کردن مجازات ها سعی می کند با در نظر گرفتن شرایط و ویژگی های متهم، مجازات متناسبی را در مورد او تعیین کند. در این راستا اختیاراتی که در زمینه تخفیف و تبدیل مجازات ها در قوانین جزایی پیش بینی شده است از مهمترین ابزارهایی است که در جهت تعیین مجازات متناسب به قاضی کمک می کند.

هر چند دادگاهها در خصوص تخفیف و تبدیل مجازات از اختیارات زیادی برخوردار هستند، اما در برخی از قوانین محدودیت های خاصی پیش بینی شده که دادگاهها مکلف به رعایت آن هستند. برخی از این محدودیت ها مربوط به مقرراتی است که در دادگاههای عمومی لازم الاجرا است و برخی دیگر ناظر بر مقرراتی است که مربوط به دادگاههای اختصاصی است.

قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب

۱۳۸۳ ضوابط خاصی در مورد تخفیف و تبدیل مجازات در دادگاههای نظامی پیش بینی کرده است. مطابق ماده (۲) قانون مذکور: «دادگاه نظامی مکلف است در مواردی که مجازات جرمی در این قانون ذکر شده است، به استناد این قانون حکم صادر نماید. اعمال تخفیف و تبدیل نیز به موجب همین قانون خواهد بود.» بنابراین هر چند اصول و ضوابط کلی حاکم بر تخفیف و تبدیل مجازات در مورد دادگاههای نظامی نیز لازم الاجرا است و ماده (۹) قانون مذکور جهات مخففه مندرج در این قانون را همان جهات مخففه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ اعلام کرده است، اما در مواردی که مجازات جرمی در این قانون پیش بینی شده، دادگاههای نظامی اولاً مکلف هستند به استناد این قانون حکم صادر کنند و ثانیاً در موارد مذکور اعمال تخفیف و تبدیل نیز به موجب همین قانون خواهد بود و در این موارد دادگاههای نظامی نمی توانند به مقررات عمومی استناد کنند.

با این حال چون جرایمی که رسیدگی به آن ها در صلاحیت دادگاههای نظامی است محدود به جرایم پیش بینی شده در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیست و از طرفی با توجه به اجازه مقام معظم رهبری و مواد (۱) و (۲) قانون تعیین حدود صلاحیت دادرها و دادگاههای نظامی کشور مصوب ۱۳۷۳ (۱) رسیدگی به جرایم دیگری نیز در صلاحیت دادگاههای نظامی قرار گرفته است، تبصره ماده (۲) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح تکلیف این مواد را نیز روشن کرده و مقرر می دارد:

«در مواردی که مجازات جرمی در این قانون ذکر نشده باشد، چنانچه رسیدگی به آن جرم در صلاحیت دادگاه نظامی باشد، دادگاه نظامی طبق قانون مربوط به آن جرم، تعیین کیفری می نماید و اعمال تخفیف و تبدیل نیز به موجب همان قانون خواهد بود.»

با توجه به مراتب فوق در این نوشتار به بررسی ضوابط حاکم بر تخفیف و تبدیل مجازات در دادگاههای نظامی می

پردازیم و ضمن تشریح ابهامات و اشکالات موجود، سعی خواهیم کرد پاسخی مناسب برای سؤالات مربوطه ارائه کرده و یا حداقل زمینه را برای اظهار نظر اساتید و حقوق دانان محترم فراهم سازیم.

بخش اول : تخفیف مجازات

گفتار اول : تخفیف مجازات حبس

با توجه به مقررات پیش بینی شده در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و خصوصاً حکم مقرر در ماده (۲) قانون مذکور، ضوابط حاکم بر تخفیف مجازات حبس در مورد جرایم پیش بینی شده در قانون مذکور و سایر قوانین جزایی در دو قسمت مورد بررسی قرار می‌گیرد؛

مبحث اول : تخفیف مجازات حبس در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

مواد (۳)، (۴)، (۵) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ناظر بر تخفیف مجازات حبس است . ماده (۳) قانون مذکور مقرر می‌دارد:

« در کلیه مواردی که حداکثر مجازات حبس در این قانون « تا دو سال » است دادگاه می‌تواند در صورت وجود جهات مخففه، مجازات حبس را تا یک سوم حداقل مجازات قانونی جرم تخفیف داده...».

مواد (۴)، (۵) قانون مذکور نیز همین ضابطه را به ترتیب در مورد حبسهایی « بیش از دو سال تا پنج سال » و « بیش از پنج سال » پیش بینی کرده است. بنابراین چنانچه مجازات قانونی جرمی حبس از ۱ تا ۱۰ سال باشد، دادگاه می‌تواند مجازات حبس را تا یک سوم حداقل یعنی چهار ماه تخفیف دهد و صدور حکم به کمتر از چهار ماه حبس خلاف قانون است.

در خصوص این موضوع توجه به چند نکته ضروری است:

۱- هر چند قانون گذار با وضع ضابطه ی فوق، قصد داشته در جهت یکسان سازی آراء دادگاهها گام بردارد اما با توجه به اینکه حداقل و حداکثر مجازات حبس در این قانون از نظام معقولی برخوردار نیست، نیل به این هدف در همه‌ی موارد ممکن نیست و در بسیاری موارد موجب بی عدالتی خواهد بود. توضیح اینکه بابررسی مواد مختلف قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مشاهده می‌کنیم که مجازات حبس دارای ۱۳ نوع حداقل و حداکثر (۱ ماه تا ماه و ۲ ماه تا ۶ ماه و ۲ ماه تا ۱ سال و ۳ ماه تا ۲ سال و ۶ ماه تا ۳ سال و ۱ سال تا ۳ سال و ۱ سال تا ۵ سال و ۲ سال تا ۱۰ سال و ۳ سال تا ۱۵ سال) است که از یک طرف در بسیاری موارد این تنوع و تفاوت فاقد توجیه حقوقی و منطقی است و از طرف دیگر در برخی موارد غیر عادلانه است؛ زیرا در مقایسه ۲ ماده قانونی از نظر اشد و اخف بردن آنکه حداکثر بیشتری دارد، اشد تلقی می‌شود و به همین دلیل باید امکان تخفیف کمتری برای آن پیش بینی شود؛ در حالی که در این قانون چنین نیست. مثلاً در شرایطی که مجازات مقرر در مواد (۹۶) و (۹۸) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح حبس از ۱ تا ۱۰ سال است و مجازات مقرر در مواد ۱۰۳ و (۱۰۴) قانون مذکور، حبس از ۲ تا ۵ سال است، اختیار تخفیف در مورد اول که اشد است بیشتر خواهد بود؛ چرا که در مورد اول می‌توان متهم را به چهار ماه حبس محکوم کرد اما در مورد دوم که اخف است، تعیین حبس کمتر از ۸ ماه ممکن نیست و بدیهی است که غیر عادلانه بودن این موضوع، نیاز به استدلال بیشتر ندارد.

به نظر ما اگر فاصله حداقل و حداکثر مجازات حبس بین ۴ تا ۶ برابر باشد، می‌توان نظام متناسبی از مجازات ها را پایه ریزی کرده و در کلیه قانون گذاری ها مورد توجه قرار داد. مثلاً اگر حداقل و حداکثر مجازات حبس از ۱ ماه (یا ۲ ماه

(تا ۶ ماه و ۳ ماه تا ۱ سال و ۴ ماه تا ۲ سال و ۶ ماه تا ۳ سال و ۱ سال تا ۵ سال و ۲ سال تا ۱۰ سال و ۳ سال تا ۱۵ سال و ۵ سال تا ۲۰ سال در نظر گرفته شود، مناسب به نظر می‌رسد.^(۲)

۲- یکی از سؤالی که پس از تصویب قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مطرح شد، موضوع تعارض مقررات مذکور در مواد (۳) تا (۵) قانون مذکور با بند ۲ ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و معرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳ است که مقرر می‌دارد:

« هر گاه حداکثر مجازات بیش از ۹۱ روز حبس و حداقل آن کمتر از این باشد دادگاه مخیر است که حکم به بیش از سه ماه حبس یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک (۷۰۰۰۱) ریال تا سه میلیون (.../.../۳) ریال بدهد.» رأی وحدت رویه ی شماره ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ نیز در این خصوص مقرر می‌دارد:

« به صراحت بند ۲ ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و معرف آن در موارد معین مصوب اسفند ماه سال ۷۳ ، در موضوعات کیفری در صورتی که حداکثر مجازات بیش از ۹۱ روز حبس و حداقل آن کمتر از این باشد، دادگاه مخیر است که حکم به بیش از سه ماه حبس یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک ریال تا سه میلیون ریال بدهد. بنابراین تعیین مجازات حبس کمتر از نود و یک روز برای متهم، مخالف نظر مقنن و روح قانون است و چنانچه نظر دادگاه به تعیین مجازات کمتر از مدت مزبور باشد، می‌بایستی حکم به جزای نقدی بدهد و با این کیفیات رأی شعبه ۱۲ دادگاه تجدیدنظر استان خراسان که حکم سه ماه حبس دادگاه عمومی را فسخ و متهم را به جزای نقدی محکوم کرده، منطبق با این نظر است و به اکثریت آراء موافق موازین قانونی تشخیص می‌گردد.^(۳)

همان طور که مشاهده می‌شود در موارد مذکور در بند ۲ ماده (۳) قانون فوق صدور حکم به کمتر از ۹۱ روز حبس ممنوع است و از طرفی همچنان که قبلاً گفتیم در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در بسیاری موارد، حداقل مجازات کمتر از ۹۱ روز حبس است و این سؤال مطرح می‌شود که در این موارد کدام مقررات حاکم است و به تعبیر دیگر آیا دادگاههای نظامی در صورتی که حداقل مجازات قانونی جرم کمتر از ۹۱ روز حبس و حداکثر مجازات بیش از این میزان باشد (مثلاً حبس از ۲ تا ۶ ماه) مجاز به تعیین حبس کمتر از ۹۱ روز هستند یا خیر؟

در پاسخ به این سؤال ممکن است گفته شود با توجه به اطلاق و عموم بند ۲ ماده (۳) قانون وصول ... دادگاههای نظامی نیز نمی‌توانند حکم به حبس کمتر از ۹۱ روز صادر کنند؛ ضمن اینکه تفسیر به نفع متهم نیز مؤید این استدلال است . اداره حقوق قوه قضائیه در پاسخ به استعلام یکی از قضات سازمان قضائی نیروهای مسلح به موجب نظریه شماره ۷/۳۴۸۹ مورخ ۸۳/۵/۱۸ اعلام نظر کرده است که مغایرتی بین رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ مورخ ۷۸/۹/۹ با قوانین اخیرالتصویب از جمله مواد (۴۶) و (۵۰) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح به نظر نمی‌رسد تا ناسخ آن باشد و چون دلیل دیگری وجود ندارد که در موضوعات کیفری که حداکثر مجازات پیش از ۹۱ روز حبس و حداقل آن کمتر از این است، اختیار دادگاه را در صدور حکم به بیش از سه ماه حبس یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک ریال تا سه میلیون ریال را سلب نماید، بنابراین رأی وحده رویه شماره ۶۴۲ مورخ ۷۸/۹/۹ همچنان به قدرت خود باقی است و دادگاه نمی‌تواند مجازات حبس کمتر از نود و یک روز برای متهم تعیین نماید. به نظر ما این نظریه قابل پذیرش نیست زیرا:

اولاً: قانون وصول... یک قانون عام و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح خاص است و در مقام تعارض قانون عام و خاص، قانون خاص حاکمیت دارد؛ خصوصاً اینکه قانون خاص مؤخر بر قانون عام است. ثانیاً: ماده (۲) قانون مجازات

جرایم نیروهای مسلح، اعمال تخفیف و تبدیل مجازات در مواردی که مجازات جرمی در قانون مذکور ذکر شده است را مطابق همان قانون دانسته و دادگاههای نظامی را از استناد به مقررات عمومی مربوط به تخفیف منع کرده است. ثالثاً: تبصره ۲ ماده (۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در کلیه ی جرایمی که مجازات قانونی آن حبس تا ۳ ماه است دادگاههای نظامی را مکلف به تبدیل حبس به جزای نقدی کرده است که این موضوع در واقع همان چیزی است که در بند ۱ ماده (۳) قانون وصول^(۴) ... پیش بینی شده است و به تعبیر دیگر مقنن در شرایطی که مقررات بند ۱ ماده (۳) قانون وصول ... را در تبصره فوق ذکر کرده و در مقام بیان موضوع نیز بوده است، با این حال اشاره‌ای به مقررات بند ۲ ماده (۳) قانون وصول ... نکرده است و سکوت در مقام بیان دلالت بر این دارد که مقررات مذکور را در مورد دادگاههای نظامی لازم الاجرا نمی‌داند.

رابعاً: صرف نظر از اینکه موضوع از مصادیق قاعده «تفسیر به نفع متهم» نیست و دادگاه وظیفه دارد از طریق تفسیر منطقی اراده واقعی مقنن را احراز کند، در همه موارد نمی‌توان گفت که نظریه ی اول به نفع متهم است زیرا از یک طرف در مواردی که دادگاه مثلاً تعیین یک ماه حبس را در مورد شخصی لازم بداند، ممکن است تحت تأثیر محدودیت مذکور، او را به ۹۱ روز حبس محکوم کند و از طرف دیگر در ماده (۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح علاوه بر جزای نقدی ۶ نوع مجازات دیگر نیز پیش بینی شده است؛ در حالی که اختیار دادگاه در بند ۲ ماده (۳) قانون وصول ... محدود به حبس و جزای نقدی است.^(۵)

۳- ضابطه پیش بینی شده در مواد (۳) و (۴) و (۵) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح که میزان تخفیف حبس را براساس حداقل مجازات تعیین کرده است در مورد حبس‌های ثابت که فاقد حداقل و حداکثر است، قابل اعمال نیست. توضیح اینکه مطابق ماده (۱۲۸) قانون مذکور مجازات شروع به جرایم پیش بینی شده در ماده مرقوم حداقل مجازات همان جرم است؛ مثلاً مجازات شروع به سرقت موضوع ماده (۸۹) قانون مذکور یکسال حبس است و از طرفی در ماده (۷۲۶) قانون مجازات اسلامی نیز همین حکم در مورد مجازات معاونت در جرم پیش بینی شده است. حال سؤال این است که آیا در چنین مواردی امکان تخفیف حبس وجود دارد یا خیر و در صورت مثبت بودن پاسخ، میزان آن چقدر است؟

در پاسخ به این سؤال ممکن است گفته شود چون از یک طرف اعمال ضابطه مقرر در مواد (۳) و (۴) و (۵) قانون مذکور در مورد حبس‌های فاقد حداقل و حداکثر امکان ندارد و از طرف دیگر ماده (۲) همان قانون رجوع به مقررات عمومی را منع کرده است، بنابراین در چنین مواردی امکان تخفیف مجازات حبس وجود ندارد. نظر دیگری که می‌توان ارائه کرد و نسبت به نظریه اول از انعطاف بیشتری برخوردار است این است که در خصوص این موضوع از وحدت ملاک مقرر در ماده (۳۸) قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶، استفاده کنیم که مقرر می‌دارد:

«دادگاه می‌تواند در صورت وجود جهات مخففه، مجازات‌های تعزیری مقرر در این قانون را تا نصف حداقل مجازات آن جرم تخفیف دهد و در صورتی که مجازاتی فاقد حداقل باشد، همان مجازات تا نصف تخفیف می‌یابد...» در نتیجه مطابق این نظریه در مورد مجازات شروع به جرم و معاونت در جرم نیز همانند مجازات اصل جرم می‌توانیم همان مجازات ثابت را تا یک سوم تخفیف دهیم مثلاً مجازات شروع به سرقت مذکور در ماده (۸۹) قانون مرقوم که یک سال حبس است را می‌توان تا چهار ماه تخفیف داد.

به نظر ما هیچ یک از این دو نظریه را نمی‌توان پذیرفت زیرا اولاً هیچ دلیلی وجود ندارد که مقنن نظر به ممنوعیت تخفیف داشته باشد و منطقی نیست که مجازات مرتکب اصلی قابل تخفیف باشد اما امکان تخفیف مجازات معاون و شریک وجود نداشته باشد و ثانیاً ممنوعیت مقرر در ماده (۲) قانون مذکور و الزام دادگاههای نظامی به تخفیف و تبدیل مجازات بر اساس قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مبتنی بر تصور جامع بودن قانون مذکور است؛ در حالی که این تصور همچنان که خواهیم دید در بسیاری موارد با واقعیت انطباق ندارد و به این دلیل در مواردی که امکان رعایت ماده (۲) وجود نداشته باشد، ممنوعیت مذکور نیز مشخص خواهد بود و ثالثاً هر چند نظریه دوم تا حدودی مشکلات عملی را رفع کرده است اما عادلانه به نظر نمی‌رسد؛ زیرا نتیجه آن این خواهد بود که مجازات حبس مرتکب اصلی و شریک و معاون به یک میزان قابل تخفیف است و از طرف دیگر در صورتی که امکان مراجعه به مقررات عمومی مربوط به تخفیف وجود داشته باشد، استفاده از وحدت ملاک مقرر در ماده (۳۸) قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر که یک قانون خاص است، صحیح به نظر نمی‌رسد. بنابراین چنین نتیجه می‌گیریم که در مورد تخفیف حبس‌های فاقد حداکثر و حداقل، باید به مقررات عمومی (ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی) مراجعه کرد که در مورد تخفیف مجازات محدودیتی پیش بینی نکرده است. این استدلال هر چند در خصوص شروع و معاونت در جرم صادق است اما در مورد معاون جرم اقوی است زیرا بر خلاف شروع جرم، مجازات معاون جرم در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح پیش بینی نشده و به این جهت شبهه مخالفت با ماده (۲) قانون مذکور نیز اساساً منتفی است.

۴- در کلیه جرایمی که مجازات قانونی حبس تا سه ماه است، مطابق تبصره ۲ ماده (۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، قاضی مکلف به تبدیل مجازات حبس به جزای نقدی است و بحث تخفیف حبس منتفی است. در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مجازات حبس تا سه ماه در مورد مرتکب اصلی پیش بینی نشده اما مجازات شروع و معاونت در جرم در بسیاری موارد (مانند بند ج ماده (۲۶) و بندهای ب و ج ماده (۲۷) و مواد (۲۸) و (۸۲) و (۱۰۷)، حبس تا سه ماه است. سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که تبدیل حبس به جزای نقدی در چنین مواردی باید بر اساس ماده (۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح (که در مورد کارکنان پایور جزای نقدی از ۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال تا ۲۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال در دو مورد کارکنان وظیفه جزای نقدی از ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال تا ۱۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال پیش بینی کرده است یا بند ۱ ماده (۳) قانون وصول ... (که جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال پیش بینی کرده است) انجام شود؟

به نظر می‌رسد چون ماده (۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، صرفاً در فرض وجود جهات مخففه قابل استناد است، تبدیل الزامی حبس‌های تا سه ماه موضوع تبصره ۲ ماده مذکور که ارتباطی به وجود یا عدم وجود جهات مخففه ندارد، از نظر میزان جزای نقدی تابع ضوابط مقرر در ماده مذکور نباشد و مشمول بند ۱ ماده (۳) قانون وصول ... است. تفسیر به نفع متهم نیز مؤید استدلال مذکور است.

مبحث دوم: تخفیف مجازات حبس در سایر قوانین

مطالبی که تاکنون مطرح شد، مربوط به تخفیف حبس در جرایمی است که در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح پیش بینی شده است اما در مورد جرایمی که در قانون مذکور پیش بینی نشده است، چنانچه رسیدگی به آن جرم در صلاحیت دادگاه نظامی باشد، مطابق تبصره ماده (۲) قانون مذکور، دادگاه نظامی طبق قانون مربوط به آن جرم، تعیین کیفر می‌نماید و اعمال تخفیف و تبدیل نیز به موجب همان قانون خواهد بود. با توجه به مقررات تبصره ماده (۲) قانون

مجازات جرایم نیروهای مسلح، اگر فرضاً فردی نظامی در حین انجام وظیفه مرتکب جرم مقرر در ماده (۶۱۴) قانون مجازات اسلامی (که مجازات حبس از ۲ تا ۵ سال را پیش بینی کرده است) شود مطابق ماده مذکور مجازات می‌شود. در این مورد تخفیف مجازات نیز به استناد ماده (۲۲) همان قانون (که هیچ گونه محدودیتی برای تخفیف پیش بینی نکرده است) انجام می‌شود اما در صورت ارتکاب جرم موضوع تبصره ماده (۶۱۴) قانون مجازات اسلامی یا جرم موضوع ماده (۵۸۰) قانون مذکور (که به ترتیب مجازات حبس از ۳ ماه تا ۱ سال و ۱ ماه تا ۱ سال را پیش بینی کرده اند) چون حداقل حبس کمتر از ۹۱ روز و حداکثر آن بیش از ۹۱ روز است، دادگاه نظامی مکلف به رعایت بند ۲ ماده (۳) قانون وصول است و نمی‌تواند حکم به کمتر از ۹۱ روز حبس صادر کند. ممنوعیت و محدودیت تخفیف مجازات حبس مرتکبین تکرار سرقت (موضوع تبصره ماده (۶۶۶) قانون مجازات اسلامی) و کلاهبرداری (موضوع تبصره ۱ ماده (۱) قانون مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری) و جرایم مربوط به مواد مخدر (موضوع ماده (۳۸) قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر) در صورتی که جرایم مذکور از مصادیق « جرم خاص نظامی » تلقی شوند یا رسیدگی به آن ها مثلاً به استناد ماده (۱) قانون تعیین حدود صلاحیت دادرها و دادگاههای نظامی کشور مصوب ۱۳۷۱ در صلاحیت دادگاههای نظامی قرار گیرد، در مورد دادگاههای نظامی نیز لازم الرعایه خواهد بود.

گفتار دوم : تخفیف سایر مجازات ها

در خصوص تخفیف سایر مجازات ها (غیر از حبس) نیز به شیوه ی قبل تخفیف مجازاتهایی که در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و سایر قوانین ذکر شده، در دو مبحث مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

مبحث اول : تخفیف سایر مجازات ها در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح علاوه بر حبس، مجازات های دیگری نیز به عنوان مجازات اصلی پیش بینی شده است که با توجه به ماده (۲) قانون مذکور ضوابط خاصی بر تخفیف مجازات های مذکور حاکم است. ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در این خصوص مقرر می‌دارد:

« در مواردی که در این قانون، مجازات های دیگری غیر از حبس به عنوان مجازات اصلی پیش بینی شده، در صورت وجود جهات مخففه، به شرح زیر قابل تبدیل و تخفیف است:

الف - مجازات اخراج از خدمت یا انفصال، دائم از خدمت و یا خدمات دولتی به تنزیل دو درجه و یا رتبه.

ب - مجازات تنزیل دو درجه یا رتبه به تنزیل یک درجه یا رتبه.

ج- مجازات تنزیل یک درجه یا رتبه به شش ماه تا دو سال محرومیت از ترفیع.

د- مجازات جزای نقدی یا انفصال موقت یا محرومیت از ترفیع یا اضافه خدمت تا نصف حداقل مجازات قانونی آن .

ه - مجازات شلاق تعزیری به یک میلیون (۱/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال جزای نقدی از آن جا که برخی از موارد مذکور در ماده (۷) از مصادیق تخفیف مجازات و برخی دیگر از مصادیق تبدیل مجازات است لذا در این قسمت صرفاً موارد مربوط به تخفیف مجازات را مورد بررسی قرار می‌دهیم و بحث تبدیل را به مباحث آتی واگذار می‌کنیم.

الف - تخفیف جزای نقدی

مطابق بند « د » ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مجازات جزای نقدی تا نصف حداقل مجازات قانونی آن قابل تخفیف است؛ مثلاً اگر مجازات جرمی جزای نقدی از ۲ تا ۱۰ میلیون ریال باشد می‌توان جزای نقدی را تا ۱

میلیون ریال تخفیف داد و صدور حکم به کمتر از ۱ میلیون ریال صحیح نیست. اعمال این ضابطه تنها در صورتی امکان دارد که جزای نقدی مقرر در قانون دارای حداقل و حداکثر باشد و با بررسی قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در می‌یابیم که صرفاً چنین مجازاتی در ماده (۷۹) و تبصره ۱ ماده مذکور (تقلب و دبه در امر نظام وظیفه و صدور گواهی خلاف واقع و استفاده از آن) پیش بینی شده است.

سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که در مورد جزای نقدی نسبی^(۶) که فاقد حداقل و حداکثر است آیا امکان تخفیف وجود دارد یا خیر؟ مثلاً در جرایم تقلب و تدلیس در معاملات دولتی و اخذ پورسانت و ارتشاء و اختلاس موضوع مواد (۱۰۸) و (۱۰۹) و (۱۱۸) و (۱۱۹) که جزای نقدی معادل یا دو برابر پیش بینی شده است آیا امکان تخفیف مجازات مذکور وجود دارد؟

به نظر ما مباحثی که در مورد تخفیف حبس های فاقد حداقل و حداکثر در گفتار قبل بیان کردیم، در این مورد نیز صادق است و نتیجه اینکه چون ضابطه مقرر در ماده (۷) در این موارد قابل اعمال نیست، بنابراین ممنوعیت مقرر در ماده (۲) نیز شامل این مورد نمی‌شود و به دلیل سکوت قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح می‌توان به مقررات عمومی ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی) استناد کرده و جزای نقدی را به هر میزان که دادگاه ضروری بداند تخفیف داد. نکته دیگری که به عنوان ایراد باید به آن توجه داشت این است که میزان حداقل جزای نقدی مقرر در ماده (۷۹) و تبصره ۱ ماده مذکور که به ترتیب ۶/۰۰۰/۰۰۰ ریال و ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال است نیز قابل انتقاد است و با ضوابط تبدیل حبس پیش بینی شده در ماده (۴) قانون مذکور، هم خوانی ندارد. توضیح اینکه مجازات حبس مقرر در ماده (۷۹) و تبصره ۱ ماده مذکور، حبس بیش از ۲ سال تا ۵ سال است که مطابق ماده (۴) تبدیل حبس مذکور در مورد پایوران و کارکنان وظیفه به ترتیب به کمتر از ۱۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال و ۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال ممنوع است اما جزای نقدی مقرر در ماده (۷۹) و تبصره ۱ ماده مذکور را بدون توجه به نوع عضویت متهم به ترتیب تا ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال و ۱/۵۰۰/۰۰۰ ریال می‌توان تخفیف داد.

ب : تخفیف انتقال موقت

مطابق بند «د» ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح انتقال موقت نیز همانند جزای نقدی تا نصف حداقل مجازات قانونی قابل تخفیف است.

نکته‌ای که لازم است به آن اشاره شده این است که قانون گذار در صدر ماده (۷) با ذکر عبارت «در مواردی که در این قانون ...» ضوابط پیش بینی شده را به مجازات های مقرر در قانون مذکور اختصاص داده است اما به این نکته توجه نشده که در هیچ یک از مواد این قانون، انتقال موقت به عنوان مجازات اصلی و حتی مجازات تکمیلی ذکر نشده است و با این توضیح ماده (۱۶) قانون مذکور که مقرر می‌دارد «حداکثر محکومیت به انفصال موقت در مورد کارکنان پایور نیروهای مسلح یک سال است ...» نیز صرفاً مربوط به مواردی است که دادگاههای نظامی به جرایمی که در این قانون پیش بینی نشده است رسیدگی می‌نمایند.

ج : تخفیف محرومیت از ترفیع

مطابق بند «د» ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، محرومیت از ترفیع نیز تا نصف حداقلی آن قابل تخفیف است.

ایرادی که در مورد جزای نقدی مقرر در ماده (۷۹) بیان کردیم، در مورد مجازات محرومیت از ترفیع نیز صادق است؛ مثلاً مجازات فرار از خدمت توأم با مراجعت در بند «الف» ماده (۵۶) حبس از ۲ تا ۶ ماه یا محرومیت از ترفیع از ۳ تا ۶ ماه است و در شرایطی که دادگاه با اعمال ضوابط مقرر در ماده (۳) که مربوط به تبدیل حبس های تا ۲ سال است نمی‌تواند حکم به محرومیت از ترفیع کمتر از ۳ ماه صادر کند، می‌تواند با استناد به ماده (۷) همان قانون حکم به محرومیت از ترفیع به مدت یک ماه و نیم (نصف حداقل محرومیت از ترفیع مقرر در بند «الف» ماده (۵۶) صادر نماید، در این قسمت ایراد دیگری نیز وجود دارد و آن اینکه دادگاه می‌تواند حبس های تا ۲ سال را به محرومیت از ترفیع از ۳ ماه تا ۱ سال تبدیل کند؛ در حالی که در بند «الف» ماده (۵۶) حداکثر محرومیت از ترفیع ۶ ماه است و به نظر ما با توجه به اینکه حداکثر مجازات قانونی بزه مذکور، محرومیت از ترفیع به مدت ۶ ماه است، حداکثر مذکور در ماده (۳) (یکسال) در این خصوص قابل اعمال نیست.

د: تخفیف اضافه خدمت

مطابق بند «د» ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، اضافه خدمت نیز تا نصف حداقل آن قابل تخفیف است. ایرادی که در مورد تخفیف جزای نقدی و محرومیت از ترفیع ذکر کردیم، در خصوص اضافه خدمت نیز وجود دارد. توضیح اینکه مجازات فرار از خدمت منجر به دستگیری سربازان وظیفه مطابق ماده (۵۹) قانون مذکور حبس از ۳ ماه تا ۱ سال یا ۳ ماه تا ۱ سال اضافه خدمت است و در شرایطی که مطابق ماده (۳) دادگاه نمی‌تواند حبس تا ۲ سال را به کمتر از ۲ ماه اضافه خدمت تبدیل کند، مطابق ماده (۷) می‌تواند اضافه خدمت مقرر در ماده (۵۹) را تا نصف آن یعنی یک ماه و نیم تخفیف دهد. این ایراد وقتی بیشتر جلب توجه می‌کند که مجازات فرار از خدمت منجر به دستگیری و توأم با مراجعت را، با هم مقایسه کنیم؛ چرا که مجازات فرار از خدمت توأم با مراجعت کارکنان وظیفه مطابق بند «ب» ماده (۶۰) حبس از ۲ تا ۶ ماه است (اضافه خدمت به عنوان مجازات اصلی پیش بینی نشده است) و نتیجه این خواهد شد که دادگاه در مورد فرار از خدمت توأم با مراجعت که مجازات قانونی کمتری دارد، نمی‌تواند حکم به کمتر از ۲ ماه اضافه خدمت صادر کند اما در مورد فرار از خدمت منجر به دستگیری که مجازات بیشتری دارد، می‌تواند به استناد ماده (۷) حکم به یک ماه و نیم اضافه خدمت صادر کند که این تعارض به هیچ وجه منطقی نیست.

ه - تخفیف تنزیل ۲ درجه یا رتبه

مطابق بند «ب» ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مجازات تنزیل ۲ درجه یا رتبه به تنزیل ۱ درجه یا رتبه قابل تخفیف است، تنزیل ۲ درجه یا رتبه به عنوان یکی از مجازات های اصلی ارتشاء و اختلاس در بند «ب» مواد (۱۱۸) و (۱۱۹) (در صورتی که مبلغ رشوه و اختلاس بیش از ۱ میلیون ریال تا ۱۰ میلیون ریال باشد) ذکر شده است . در خصوص این موضوع ذکر چند نکته ضروری است:

۱- مطابق ماده (۷۲) قانون استخدام ناجا مصوب ۱۳۸۳ (و مواد مشابه در قانون آجا و سپاه)^(۷) عناوین و ترتیب درجات نظامیان در ۲۱ بند پیش بینی شده است و مطابق تبصره ۱ ماده مذکور درجات مذکور به ۵ گروه تقسیم شده است یعنی ردیف های ۱ تا ۴ (سرباز، سرباز دوم، سرباز یکم و سر جوخه) گروه سربازی و ردیف های ۵ تا ۹ (گروهبان سوم ، گروهبان دوم ، گروهبان یکم، استوار دوم و استوار یکم) گروه درجه داری و ردیف های ۱۰ تا ۱۳ (ستوان سوم ، ستوان دوم ، ستوان یکم و سروان) گروه افسری جزء و ردیف های ۱۴ تا ۱۶ (سرگرد، سرهنگ دوم و سرهنگ) گروه افسری ارشد و ردیف های ۱۷ و بالاتر (سرتیپ دوم ، سرتیپ ، سرلشگر، سپهبد و ارتشبد) گروه امرا را تشکیل می

دهند. رتبه کارمندان که حداکثر ۲۰ رتبه است و همچنین درجه کارکنان پیمانی نیز در مواد (۸۰) و (۸۲) و (۸۴) و (۸۵) قانون استخدام ناجا (و مقررات مشابه در قانون آجار سپاه)^(۸) پیش بینی شده است.

با توجه به مقررات فوق چنانچه درجه متهم پایین ترین درجه یا صرفاً یک درجه بالاتر از حداقل درجه گروه درجه داری باشد یعنی متهم درجه گروه بان سومی یا گروه بان دومی داشته باشد، مجازات تنزیل ۲ درجه یا رتبه چون اساساً قابل اعمال نیست، در مورد چنین افرادی سالبه به انتفاء موضوع است و اساساً در این موارد بحث تخفیف مجازات تنزیل درجه نیز موضوعیت ندارد. البته باید توجه داشت در صورتی که درجه گروه بانسومی را پایین ترین درجه بدانیم، عبارت مذکور صحیح است اما اگر با توجه به مقررات تبصره ۲ ماده (۷۴) و ماده (۸۰) قانون استخدام ناجا درجه گروه باندومی را پایین ترین درجه کارکنان ناجا تصور کنیم، در آن صورت مجازات تنزیل ۲ درجه در مورد دارندگان درجه گروه بانیکمی نیز سالبه به انتفاء موضوع است.^(۹) مقررات فوق در مورد تنزیل رتبه کارکنان نیز صادق است.

۲- قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح به موقت یا دائم بودن مجازات تنزیل درجه اشاره نکرده است؛ در حالی که در قوانین استخدامی نیروهای مسلح این تفکیک وجود دارد. مثلاً در ماده (۱۲۰) قانون استخدام ناجا که تنبیهات قابل اعمال را احصاء کرده است، در بند «ل» تنزیل موقت یک درجه یا رتبه حداکثر به مدت ۲ سال و در بند م تنزیل دائم یک درجه یا رتبه پیش بینی شده است که با توجه به این موضوع بهتر بود قانونگذار به این نکته نیز تصریح می کرد که منظور از تنزیل درجه یا رتبه در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، تنزیل موقت است یا دائم و به اعتقاد ما در شرایط فعلی تنزیل درجه یا رتبه شامل هر دو مورد است و دادگاه می تواند هر کدام را که مصلحت بداند، مورد حکم قرار دهد. از آنجا که آثار تنزیل موقت یا دائم درجه متفاوت است، صرفاً به ذکر تبصره ۱ ماده (۱۲۰) قانون استخدام ناجا اشاره می کنیم که مقرر می دارد:

« در صورتی که تنزیل درجه یا رتبه برای مدت محدود اعمال شود، پس از انقضای مدت مذکور کارکنان مورد تنبیه، به درجه یا رتبه قبل از تنبیه با قدمتی معادل مدت قدمت قبل از تنبیه به علاوه مدت تنبیه نائل و به خدمت ادامه داده و ترفیعات بعدی آنان براساس درجه یا رتبه مزبور خواهد بود و در صورتی که تنزیل درجه یا رتبه به طور دائم اعمال شود، کارکنان مورد تنبیه با احتساب قدمت خدمت در درجه یا رتبه قبل از تنبیه پس از طی حداقل مدت توقف، به درجه یا رتبه بالاتر نائل شده و ترفیعات بعدی آنان طبق مقررات این قانون خواهد بود.»^(۱۰)

مبحث دوم - تخفیف سایر مجازاتها در سایر قوانین

با توجه به حکم مقرر در تبصره ماده (۲) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، در صورتی که دادگاه نظامی صلاحیت رسیدگی به جرایمی که در قانون مذکور ذکر نشده را داشته باشد، اعمال تخفیف نیز به موجب قوانین مربوط خواهد بود. در این خصوص توجه به چند نکته ضروری است:

۱- با توجه به ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی تخفیف مجازات ها علی الاصول با محدودیتی مواجه نیست و دادگاه می تواند مجازات قانونی را به هر میزان که لازم بداند تخفیف دهد، اما ممکن است در موارد خاصی محدودیتی برای تخفیف پیش بینی شده باشد که در این موارد دادگاههای نظامی نیز تابع مقررات مذکور هستند، مثلاً در ماده (۳۸) قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر، مقررات خاصی در مورد تخفیف مجازات پیش بینی شده است که علاوه بر حبس، شامل سایر مجازات ها (شلاق، جزای نقدی و انقصال از خدمت) نیز است.

۲- با توجه به ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی، جزای نقدی اعم از اینکه دارای حداقل و حداکثر باشد یا اینکه جزای نقدی نسبی باشد قابل تخفیف است. استثنایی که در این خصوص وجود دارد مربوط به قاچاق کالا و ارز است که رأی وحدت رویه شماره ۵۸۷ مورخ ۱۳۷۲/۱۰/۱۴ هیأت عمومی دیوان عالی کشور اعمال تخفیف را ممنوع کرده است مطابق رأی مذکور:

« مستفاد از ماده اول قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۵۲ و تبصره های آن و ماده (۶) قانون مزبور و تبصره مربوطه، این است که رد عین مال موضوع قاچاق و پرداخت دو برابر در آمدی که طبق قانون برای دولت مقرر گردیده در مجموع، محکومیت مالی را علیه مرتکبین قاچاق تشکیل می دهد و نحوه ی وصول آن در ماده (۱۰) قانون مجازات مرتکبین قاچاق معین شده است. مانند نحوه ی اجرای سایر محکومیت های مالی و شامل تخفیف نمی شود لیکن مجازات کیفری مرتکبین قاچاق تا دو سال حبس است و در این مورد در صورت وجود شرایطی که قانون مقرر داشته مجازات حبس ممکن است مشمول تخفیف و ارفاق و یا معافیت مرتکب گردد...»^(۱۱)

ماده (۹) دستور العمل نحوه رسیدگی به پرونده های قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴، رئیس قوه قضائیه نیز همین حکم را بیان کرده است.

۳- در صورتی که مجازات شلاق دارای حداقل و حداکثر باشد دادگاه می تواند مجازات مذکور را به کمتر از حداقل مقرر تخفیف دهد اما در صورتی که فاقد حداقل و حداکثر باشد (مثلاً تا ۷۴ ضربه) با توجه به اینکه تعیین شلاق از یک ضربه تا حداکثر مقرر در قانون جزء اختیارات دادگاه است بحث تخفیف مطرح نمی شود و در این موارد صرفاً بحث تبدیل مجازات مطرح می گردد.

بخش دوم - تبدیل مجازات

گفتار اول - تبدیل مجازات حبس

در خصوص تبدیل مجازات حبس نیز همانند تخفیف مجازات، ابتدا تبدیل مجازات حبس در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و سپس تبدیل مجازات حبس در سایر قوانین را مورد بررسی قرار می دهیم.

مبحث اول: تبدیل مجازات حبس در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

در مواد (۳) و (۴) و (۵) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ضوابطی در خصوص تبدیل مجازات حبس پیش بینی شده است. این ضوابط ناظر بر میزان مجازات قانونی جرم و نوع عضویت متهم است که به اختصار به بررسی آن می پردازیم.

تبدیل حبس های ۲ سال

مطابق ماده (۳) قانون فوق الذکر در کلیه مواردی که حداکثر مجازات قانونی تا دو سال حبس باشد، دادگاه می تواند مجازات حبس را به شرح ذیل تبدیل نماید:

الف: در مورد کارکنان پایور

۱- کسر حقوق و مزایا به میزان یک چهارم از شش ماه تا یک سال

۲- جزای نقدی از دو میلیون (۲/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال

۳- محرومیت از ترفیع از سه ماه تا یک سال

۴- انفضال موقت از سه ماه تا شش ماه

۵- منع اشتغال به خدمت در یک نقطه یا نقاط معین از شش ماه تا یک سال

ب : در مورد کارکنان وظیفه

۱- اضافه خدمت از دو ماه تا چهار ماه

۲- جزای نقدی از یک میلیون (۱/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال

۳- منع اشتغال به خدمت در یک نقطه یا نقاط معین حداقل به مدت شش ماه و حداکثر تا پایان خدمت وظیفه و در صورتی که باقیمانده خدمت دوره ضرورت کمتر از شش ماه باشد دادگاه می تواند مدت باقیمانده را مورد حکم قرار دهد.

در خصوص این ماده ذکر چند نکته ضروری است:

۱- مطابق تبصره ۱ ماده (۳) قانون مذکور، در صورت محکومیت به منع اشتغال به خدمت در یک نقطه یا نقاط معین، تعیین محل خدمت جدید به عهده یگان یا سازمان مربوط است. علت وضع این حکم توجه به مشکلات مربوط به استقرار یگان های نظامی در مناطق خاص است و به همین دلیل نیز قانون گذار صرفاً منع اشتغال به خدمت در نقطه یا نقاط معین را پذیرفته و اقامت اجباری^(۱۲) در نقطه یا نقاط معین را از فهرست مجازات های اصلی و تبدیلی و تتمیمی حذف کرده است.

۲- مطابق تبصره ۲ ماده (۳) قانون مذکور، در کلیه جرایمی که مجازات قانونی حبس تا سه ماه است، قاضی مکلف به تبدیل مجازات حبس به جزای نقدی است که در این خصوص همچنان که قبلاً تقسیم میزان جزای نقدی به شرح مقرر در بند ۱ ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین (از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال) تعیین می شود.

۲- تبدیل حبس های بیش از ۲ سال تا ۵ سال

مطابق ماده (۴) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در کلیه ی مواردی که حداکثر مجازات حبس در این قانون بیش از دو سال تا پنج سال است دادگاه می تواند مجازات حبس را به شرح ذیل تبدیل نماید:

الف _ در مورد کارکنان پایور

۱- جزای نقدی از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا پنجاه میلیون (۵۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال

۲- محرومیت از ترفیع از شش ماه تا دو سال

۳- تنزیل یک درجه و یا رتبه

۴- انفصال موقت از شش ماه تا یک سال

ب : در مورد کارکنان وظیفه

۱- جزای نقدی از پنج میلیون (۵/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا سی میلیون (۳۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال

۲- اضافه خدمت از سه ماه تا شش ماه

۳- تبدیل حبس های بیش از ۵ سال

مطابق ماده (۵) قانون فوق الذکر در تمام مواردی که حداکثر مجازات حبس در این قانون « بیش از پنج سال » است دادگاه می تواند مجازات حبس را به شرح ذیل تبدیل نماید:

الف : در مورد کارکنان پایور

۱- جزای نقدی از سی میلیون (۳۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا یکصد میلیون (۱۰۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال

۲- محرومیت از ترفیع از دو سال تا چهار سال

۳- تنزیل یک تا دو درجه یا رتبه

۴- انفصال موقت به مدت یک سال

ب- در مورد کارکنان وظیفه

۱- جزای نقدی از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا پنجاه میلیون (۵۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال

۲- اضافه خدمت از شش ماه تا یک سال

در خصوص مقررات مربوط به تبدیل مجازات حبس توجه به نکات زیر ضروری است:

۱- هر چند قانون گذار در ذیل مواد (۳) و (۴) و (۵) مقرر داشته که دادگاه «متناسب» با مجازات اصلی می تواند مجازات حبس را تبدیل نماید اما در برخی موارد خود قانون گذار هیچ توجهی به این موضوع نداشته و به تعبیر دیگر محدودیت هایی که در مورد تبدیل مجازات حبس مقرر شده، از قاعده و نظم خاصی تبعیت نمی کنند که به برخی از این موارد اشاره می شود:

الف: با توجه به مجازات های مقرر در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، حداکثر حبس موضوع مواد (۳) و (۴) قانون مذکور به ترتیب ۲ و ۵ سال و حداکثر حبس موضوع ماده (۵) این قانون ۱۰ یا ۱۵ سال حبس است و محدودیت تبدیل نیز باید متناسب با این حداکثر مجازات تعیین می شود. مثلاً اگر حداکثر مجازات جرمی ۲ سال حبس است و می توان حبس مذکور را در مورد کارکنان وظیفه و پایور به ترتیب به ۱ و ۲ میلیون ریال جزای نقدی تبدیل کرد، در موردی که حداکثر مجازات جرمی ۵ سال حبس است نیز، چون حداکثر ۵ سال نسبت به ۲ سال ۲/۵ برابر شده محدودیت تخفیف نیز باید به همین میزان وضع می شد. مثلاً در مورد کارکنان وظیفه و پایور به ترتیب به ۲/۵ و ۵ میلیون ریال افزایش می یافت در حالی که این محدودیت در ماده (۴) نسبت به ماده (۳) قانون فوق الذکر ۵ برابر شده است. این اشکال وقتی بیشتر مشخص می شود که مثلاً مواد (۸۳) و (۸۴) این قانون را با هم مقایسه کنیم. در ماده (۸۴) مجازات حبس از ۶ ماه تا ۲ سال پیش بینی شده و در ماده ۸۳ مجازات ۶ ماه تا ۳ سال مقرر شده است که با وجود اینکه حداکثر مجازات مقرر در این دو ماده تفاوت اندکی دارند اما تبدیل حبس به جزای نقدی ماده (۸۳) نسبت به ماده (۸۴) با توجه به مواد (۳) و (۴) این قانون با ۵ برابر محدودیت مواجه است.

ب: هر چند میزان جزای نقدی مقرر در ماده (۴) در خصوص کارکنان وظیفه و پایور نسبت به ماده (۳) تقریباً به یک میزان متناسبی افزایش یافته اما این تناسب در ماده (۵) رعایت نشده است یعنی حداقل جزای نقدی مقرر در ماده (۵) نسبت به ماده (۴) در مورد کارکنان وظیفه ۲ برابر شده در حالی که در مورد کارکنان پایور ۳ برابر شده است.

بی توجهی قانون گذار در تعیین دقیق حداقل مجازات های تبدیلی موجب شده که در بسیاری از موارد دادگاهها در خصوص تعیین مجازات متناسب و رعایت اصلی «فردی کردن مجازات ها» مواجه با اشکال شوند؛ مثلاً در صورتی که به علت سهل انگاری سربازی، خسارت جزیی به سلاح یا مهمات، وارد شود، (بزه موضوع ماده (۸۳)، دادگاه باید حکم به حداقل ۲ ماه حبس یا ۳ ماه اضافه خدمت یا ۵ میلیون ریال جزای نقدی صادر کند که این مجازات ها در بسیاری از موارد ناعادلانه است. به منظور رفع این، در مواردی که تعلیق اجرای مجازات منع قانونی ندارد، دادگاه می تواند اجرای تمام یا قسمتی از مجازات را معلق نماید.

۲- در خصوص تبدیل حبس به برخی از مجازات‌ها توجه به نوع عضویت متهم و وضعیت خدمتی وی ضروری است؛ مثلاً با توجه به اینکه کارکنان پیمانی و خرید خدمت، فاقد ترفیع هستند نمی‌توان در مورد آنان مجازات حبس را به محرومیت از ترفیع، تبدیل کرد. این وضعیت در مورد نظامیانی که آخرین ترفیع خود را دریافت کرده و مثلاً در ۳۰ سال خدمت هستند نیز، صادق است.

۳- مقررات مندرج در مواد (۳) و (۴) و (۵) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح اختصاص به متهمین نظامی دارد و در مواردی که دادگاههای نظامی به اتهام اشخاص غیر نظامی نیز رسیدگی کنند، مانند شرکت و معاونت در جرم موضوع تخفیف و تبدیل مجازات از شمول مقررات فوق خارج است و در این موارد دادگاههای نظامی تابع مقررات عمومی هستند، البته ممکن است گفته شود که نوع عضویت نظامیان صرفاً در خصوص تبدیل مجازات موثر است و تخفیف مجازات که در صدر مواد فوق ذکر شده ارتباطی به نوع عضویت نظامیان و حتی نظامی بودن متهم ندارد و در نتیجه تخفیف مجازات غیر نظامیان مشمول این قانون و تبدیل مجازات آنان مشمول مقررات عمومی است. نظر دیگر این است که تخفیف و تبدیل مجازات غیر نظامیان مشمول مقررات فوق است، هر چند تعدادی از مجازات‌های تبدیل در مورد غیر نظامیان قابل اجرا نیست.^(۱۳) به نظر ما هیچ یک از این دو نظریه را نمی‌توان پذیرفت؛ زیرا اولاً در مورد تبدیل مجازات، تفکیک موضوع با توجه به نوع عضویت متهم دلالت آشکار بر این امر دارد که صرفاً متهمین نظامی را شامل می‌شود و ثانیاً قانون گذار نظر به مورد غالب داشته و موارد استثنایی رسیدگی به جرایم غیر نظامیان مورد نظر مقنن نبوده است و ثالثاً تخفیف و تبدیل مجازات دو مقوله کاملاً مرتبط هستند و اینکه تخفیف مجازات غیر نظامیان را مشمول این قانون و تبدیل مجازات آن‌ها را مشمول مقررات عمومی بدانیم نیز منطقی به نظر نمی‌رسد و نتیجه مورد نظر مقنن که همانا ایجاد وحدت رویه در دادگاههای نظامی و یکسان کردن آراء بوده نیز محقق نمی‌شود.

مبحث دوم: تبدیل مجازات حبس در سایر قوانین

مطابق تبصره ماده (۲) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در مورد جرایمی که در این قانون ذکر نشده در صورتی که رسیدگی به موضوع در صلاحیت دادگاه نظامی باشد، تعیین مجازات و تخفیف و تبدیل آن مطابق مقررات عمومی است. بنابراین در این موارد تبدیل مجازات حبس مطابق مقررات عمومی صورت می‌گیرد که علی‌الاصول با ممنوعیت یا محدودیتی مواجه نیست. در خصوص این موضوع توجه به چند نکته ضروری است:

۱- در صورتی که موضوع مشمول بند ۲ ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین باشد. مانند جرایم موضوع مواد (۵۷۰) و (۵۸۰) قانون مجازات اسلامی (دادگاههای نظامی می‌توانند مطابق ماده مذکور یا حکم به بیش از سه ماه حبس و یا جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال صادر کنند و در چنین مواردی تبدیل مجازات مذکور به مجازات دیگری مانند شلاق یا اضافه خدمت با توجه به اینکه نسبت به ۷۰۰۰۱ ریال جزای نقدی اشد محسوب می‌شوند مجاز نیست.

۲- در صورتی که تخفیف مجازات حبس در برخی موارد با ممنوعیت یا محدودیت مواجه باشد مانند تبصره ۱ ماده (۱) قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری و ماده (۳۸) قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر، در این موارد تبدیل مجازات حبس به مجازات دیگر نیز ممنوع خواهد بود.

گفتار دوم: تبدیل سایر مجازات‌ها

در مورد تبدیل سایر مجازات ها (غیر از حبس) نیز به شیوه سابق، تبدیل سایر مجازات ها در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و سایر قوانین را در دو مبحث مورد بحث قرار می دهیم.

مبحث اول : تبدیل سایر مجازات ها در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مقرراتی در مورد تخفیف و تبدیل سایر مجازات ها که در قانون مذکور به عنوان مجازات اصلی پیش بینی شده، وضع کرده که در خصوص تخفیف مجازات در بخش اول مورد بررسی قرار گرفت و در این قسمت تبدیل مجازاتهای مذکور را مورد بررسی قرار می دهیم:

الف : تبدیل اخراج یا انفصال دائم از فوت

مطابق بند « الف » ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مجازات اخراج از خدمت یا انفصال دائم از خدمت و یا خدمات دولتی به تنزیل دو درجه و یا رتبه قابل تبدیل است در خصوص این موضوع توجه به نکات زیر ضروری است:

۱- در قانون مذکور مجازات انفصال دائم از خدمات دولتی پیش بینی نشده است؛ بنابراین با توجه به حکم مقرر در تبصره ماده (۲) قانون مرقوم ذکر تبدیل انفصال دائم به تنزیل ۲ درجه یا رتبه زائد است.

۲- مجازات اخراج از خدمت در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در خصوص لغو دستور مربوط به منع ازدواج با اتباع بیگانه (تبصره ماده (۳۸)) و ارتشاء و اختلاس بیش از ۱۰ میلیون ریال (بند « ج » مواد (۱۱۸) و (۱۱۹)) پیش بینی شده است، با این تفاوت که در تبصره ماده (۳۸) علاوه بر مجازات اخراج، حبس از ۳ ماه تا یک سال و در بند « ج » مواد (۱۱۸) و (۱۱۰)، حبس از ۳ تا ۱۵ سال پیش بینی شده است که بیانگر این موضوع است که فلسفه وضع مجازات اخراج در تبصره ماده (۳۸) با مواد دیگر کاملاً متفاوت است. به نظر ما با توجه به اینکه مبنای وضع مجازات اخراج در تبصره ماده (۳۸) مصالح امنیتی نیروهای مسلح بوده است، بهتر بود قانون گذار مجازات مذکور را غیر قابل تبدیل اعلام می کرد.

۳- در صورتی که با توجه به نوع درجه متهم امکان تنزیل ۲ درجه یا رتبه وجود نداشته باشد مثل اینکه شخصی که دارای درجه گروهبان دومی است مرتکب ارتشاء و اختلاس بیش از ۱۰ میلیون ریال شود، با توجه به مطالبی که قبلاً بیان کردیم چون دلیلی وجود ندارد که قانون گذار نظر به ممنوعیت تبدیل مجازات اخراج در مورد این قبیل افراد داشته است و با توجه به اینکه تنزیل ۲ درجه یا رتبه نیز قابل اعمال نیست، به نظر ما موضوع تبدیل مجازات اخراج در این موارد از شمول قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح خارج است و به استناد ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی می توان این مجازات را به مجازات دیگری تبدیل کرد.

ب : تبدیل تنزیل یک درجه یا یک رتبه

مطابق بند « ج » ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مجازات تنزیل یک درجه یا رتبه به شش ماه تا دو سال محرومیت از ترفیع قابل تبدیل است در خصوص این موضوع توجه به نکات زیر ضروری است.

۱- در مواردی که مجازات محرومیت از ترفیع قابل اعمال نیست، مانند افسران و درجه داران وظیفه و کارکنان پیمانی و خرید خدمت و کسانی که آخرین ترفیع خود را دریافت کرده اند، با توجه به مطالبی که قبلاً بیان شد به دلیل جامع نبودن قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح موضوع از شمول قانون مذکور خارج است و دادگاههای نظامی می توانند به استناد مقررات عمومی مجازات، تنزیل یک درجه یا رتبه را به مجازات دیگری تبدیل کنند. شعبه هفتم دادگاه نظامی یک استان تهران با پیروی از این دیدگاه به موجب رأی شماره ۳۳۷ مورخ ۸۴/۵/۱۶ ستوان دوم وظیفه ای که به اتهام

اخذ بیست هزار ریال رشوه تحت تعقیب قرار گرفته بوده را به سه ماه اضافه خدمت بدل از حبس و پرداخت جزای نقدی معادل وجه مأخوذ و پرداخت مبلغ یک میلیون ریال جزای نقدی بدل از تنزیل یک درجه محکوم کرده است.

۲- در مورد نظامیان دارای درجه سرتیپ دومی با توجه به اینکه نیل به درجه سرتیپی و بالاتر به صلاح دید مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا است، در مورد امکان صدور حکم به محرومیت از ترفیع اختلاف نظر وجود دارد. به نظر ما منعی در مورد تعیین این مجازات وجود ندارد؛ زیرا اولاً کسب شرایط نیل به درجه بالاتر و تشریفات آن ارتباطی به این موضوع ندارد و ثانیاً با توجه به ماده (۷۸) قانون آجا ماده (۷۸) قانون مقررات استخدامی سپاه و ماده (۸۷) قانون استخدام ناجا، ترفیع کارکنان از درجه ستوان یکمی و یا سرگردی (حسب مورد) منوط به تصویب فرماندهی معظم کل قوا است که در این موارد تردیدی در امکان صدور حکم به محرومیت از ترفیع وجود ندارد و شرایط و تشریفات خاص اعطای درجات امیری نیز، تأثیری در این موضوع ندارد و چنانچه نظامیان دارای درجات امیری نیز به محرومیت از ترفیع محکوم شده باشند، این موضوع در پیشنهاد ترفیع، مدنظر قرار خواهد گرفت.

ج: تبدیل شلاق تعزیری

مطابق بند «ه» ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مجازات شلاق تعزیری به یک میلیون (۱/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال جزای نقدی قابل تبدیل است. در این خصوص با توجه به اینکه در قانون مذکور مجازات شلاق پیش بینی نشده است و با توجه به حکم مقرر در تبصره ماده (۲) همین قانون، پیش بینی چگونگی تبدیل مجازات شلاق تعزیری در این قانون زائد است.

مبحث دوم: تبدیل سایر مجازات‌ها در سایر قوانین

در صورتی که دادگاه نظامی صلاحیت رسیدگی به جرایمی که در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ذکر نشده را داشته باشد، مطابق تبصره ماده (۲) قانون مذکور، تعیین کیفر و تخفیف و تبدیل مجازات مطابق مقررات مربوط به آن جرم خواهد بود. در خصوص تخفیف مجازات در چنین مواردی در بخش اول مطالبی بیان کردیم که در مورد تبدیل مجازات از ذکر مجدد مطالب مذکور خودداری کرده و به ذکر چند نکته بسنده می‌کنیم:

۱- اداره حقوقی قوه قضائیه به موجب نظریه‌هایی از جمله نظریه شماره ۷/۵۳۶۱ مورخ ۷۳/۸/۱۹ و نظریه شماره ۷/۶۳۷۸ مورخ ۷۴/۱۱/۲۳ تخفیف انفصال دائم به انفصال موقت را مجاز دانسته اما تبدیل آن به جزای نقدی یا حبس و امثال آن‌ها را مخالف روح قانون و مقصود مقنن دانسته است^(۴). به نظر ما با توجه به اطلاق و عموم ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی و تصریح بند «الف» ماده (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح تبدیل انفصال دائم و موقت به سایر مجازات‌ها علی‌الاصول مجاز نیست.

۲- هر چند رویه قضائی علی‌الاصول مجازات حبس را شدیدتر از شلاق و مجازات شلاق را شدیدتر از جزای نقدی می‌داند، اما تشخیص اخف و اشد بودن مجازات‌ها، با توجه به نوع و میزان مجازات و ویژگی‌های متهم به عهده دادگاه است.

در پایان این بخش نکته‌ای که لازم است به آن اشاره شود این است که ماده (۸) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح تخفیف مجدد را ممنوع اعلام کرده است. مطابق ماده مذکور:

«در مواردی که تخفیف‌های مقرر در مواد (۳) و (۴) و (۵) این قانون در خصوص مجازات حبس اعمال می‌شود، دادگاه نمی‌تواند آن را به استناد ماده (۷) این قانون مجدداً تخفیف دهد.»

قاعده مذکور در تبصره ۳ ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی نیز به نوعی پیش بینی شده است. مطابق تبصره مذکور: چنانچه نظیر جهات مخففه مذکور در این ماده در مواد خاصی پیش بینی شده باشد، دادگاه نمی تواند به موجب همان جهات دوباره مجازات را تخفیف دهد.

بنابراین در صورتی که مثلاً متهم مرتکب جرمی شده باشد که حداکثر مجازات آن ۵ سال حبس است و دادگاه مجازات حبس وی را به استناد ماده (۴) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح به تنزیل یک درجه تبدیل کند، نمی تواند مجدداً به استناد ماده (۷) قانون مذکور مجازات تنزیل درجه را به محرومیت از ترفیع تبدیل نماید.

یکی از حقوق دانان در خصوص ماده (۸) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح چنین اعلام نظر کرده است:

« اگر تخفیف های مقرر در مواد (۳) و (۴) و (۵) این قانون در خصوص مجازات های غیر از حبس اعمال شود، مثلاً در خصوص مجازات های جزای نقدی یا تنزیل رتبه و درجه و ... ظاهراً استناد دادگاه به ماده (۷) برای تخفیف مجدد، منع قانونی نداشته باشد، باید توجه داشت که مواد (۳) و (۴) و (۵) این قانون فقط تخفیف مجازات حبس را پیش بینی کرده اند، نه مجازات های دیگر. پس برای تخفیف مجازات های دیگر غیر از حبس نمی توان به مواد اشاره شده، استناد نمود.^(۱۵)»

به نظر ما صدر و ذیل عبارت مذکور با یکدیگر در تعارض است؛ زیرا مواد (۳) و (۴) و (۵) قانون مذکور اختصاص به تخفیف و تبدیل مجازات حبس دارد و سایر مجازات ها موضوعاً از قلمرو مواد مذکور خارج است و با توجه به اینکه تخفیف و تبدیل سایر مجازات ها صرفاً به استناد ماده (۷) انجام می شود، بحث تخفیف و تبدیل مجدد مجازات سالبه به انتفاء موضوع است.

پاورقی ها:

۱- مواد(۱) و (۲) قانون تعیین حدود صلاحیت دادسراها و دادگاههای نظامی کشور مصوب ۱۳۷۳ مقرر می دارد:
ماده (۱): هر گاه در حین تحقیقات و رسیدگی به جرایم خاص نظامی یا انتظامی، جرایم دیگری کشف شود، سازمان قضایی نیروهای مسلح مجاز به رسیدگی است.

ماده (۲)- جرایمی که اسرای ایرانی عضو نیروهای مسلح، در مدت اسارت مرتکب شده اند و نیز جرایم اسرای بیگانه در مدت اسارتشان در کشور، در سازمان قضایی نیروهای مسلح رسیدگی می شود.

۲- این اشکال در مقررات عمومی نیز وجود دارد؛ مثلاً در شرایطی که مجازات مقرر در تبصره ۲ ماده (۵) قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری حبس از ۷ تا ۱۰ سال است و فاصله حداقل و حداکثر مجازات کمتر از ۱ برابر است در ماده (۶۵۲) قانون مجازات اسلامی مجازات حبس از ۳ ماه تا ۱۰ سال پیش بینی شده است که فاصله حداقل و حداکثر مجازات ۴۰ برابر است (هر چند به نظر می رسد واژه « ماه » در ماده (۶۵۲) ناشی از اشتباه تایپی است و مجازات بزه مذکور حبس از ۳ تا ۱۰ سال بوده اما پس از تصویب و انتشار قانون این احتمال قابل ترتیب اثر نیست.) که این تفاوت ها به هیچ وجه منطقی به نظر نمی رسد؛ خصوصاً اینکه ماده (۷۲۶) قانون مجازات اسلامی مجازات معاون جرم را حداقل مجازات مباشر تعیین کرده است.

۳- پنجاه سال آراء وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور، گردآوری فیروز فقیه نصیری، نشر صدوق، چاپ اول، ۱۳۷۹، ص ۱۶۵

۴- بند ۱ ماده (۳) قانون وصول ... مقرر می دارد:

« در هر مورد که در قوانین حداکثر مجازات کمتر از ۹۱ روز حبس و یا مجازات تعزیری موضوع تخلفات رانندگی است از این پس به جای حبس یا مجازات تعزیری حکم به جزای نقدی از هفتاد هزار و یک (۷۰۰۰۱) ریال تا یک میلیون (۱/۰۰۰/۰۰۰) ریال صادر می شود.

۵- هر چند مقررات بند ۲ ماده (۳) قانون وصول ... در مورد جرایمی که در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح پیش بینی شده لازم الرعایه نیست، اما در عین حال با توجه به معایب حبس های کوتاه مدت پیشنهاد می شود. در صورتی که دادگاه تعیین حبس ۹۱ روز و بیشتر را ضروری نداند، به جای استفاده از حبس کمتر از ۹۱ روز، سایر مجازات ها را مورد حکم قرار دهد. جهت کسب اطلاعات بیشتر در مورد حبس های کوتاه مدت رک به مارک آنسل، دفاع اجتماعی، ترجمه دکتر محمد آشوری و دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشر راهنما، چاپ اول، ۱۳۶۶ و دکتر محمد مالمیر، حبس های کمتر از ۹۱ روز در نظام کیفری ایران، ماهنامه دادرسی، شماره ۵۲، سال ۱۳۸۴

۶- در مقررات فعلی جزای نقدی نسبی تعریف نشده است اما مطابق ماده (۱۳) قانون مجازات عمومی سابق « جزای نقدی نسبی آن است که میزان آن بر اساس واحد یا مبنای خاص قانونی احتساب می گردد.»

۷- ماده (۶۴) قانون ارتش مصوب ۱۳۶۶ و ماده (۷۵) قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران مصوب ۱۳۷۰. لازم به ذکر است که در ماده (۶۴) قانون ارتش، درجات نظامی در ۲۰ بند ذکر شده و در ماده مذکور به درجه ارتش بدی اشاره ای نشده است.

۸- مواد (۷۱) تا (۷۵) قانون ارتش و مواد (۷۶) و (۸۱) و (۸۴) و (۸۵) قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران .

۹- همچنین مقایسه کنید با مواد (۶۵) و (۷۱) قانون ارتش و مواد (۷۷) و (۸۱) قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران .

۱۰- تبصره ۲ ماده (۱۰۳) قانون ارتش و تبصره ۱ ماده (۱۱۲) قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران نیز همین حکم را با اندکی ابهام بیان کرده است:

۱۱- فقیه نصیری، فیروز، همان صریح، صص ۱۳۹ و ۱۴۰

۱۲- جهت اطلاع بیشتر ر.ک به مواد ۱۹ و ۲۰ قانون مجازات اسلامی

۱۳- مالمیر، دکتر محمود، شرح قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، چاپ اول، ۱۳۸۳، نشر دادگستر، ص ۳۰

۱۴- مجموعه قانون مجازات اسلامی، معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری، چاپ پنجم ۱۳۸۳ - صص ۱۲۹ و ۱۳۰، همچنین جهت اطلاع بیشتر در خصوص نظریات اداره حقوقی قوه قضائیه و آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور در مورد تخفیف و تبدیل مجازات ر.ک به مجموعه مذکور ذیل ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی، صص ۱۲۱ تا ۱۳۳ .

۱۵- مالمیر- دکتر محمود، همان مرجع، ص ۳۲.